

UNISIST

Egy tájékoztatási világrendszer létrehozása felé

KONDOR Imréné

Egy világméretű tájékoztató központ létrehozásának gondolata és a megvalósítás utjainak keresése közel száz éve foglalkoztatja a szakembereket és a nemzetközi szervezeteket. Az első próbálkozások közé számít a Royal Society által 1896-ban összehívott nemzetközi konferencia, amelyen a világ tudományos irodalmának bibliográfiai összeállításáról tárgyaltak. (4)

A nagy szervezőnek és álmodónak, Watson DAVIS-nek, az American Documentation Institute megalapítójának, nem egy idevágó elképzeléséről tudunk: az "egy nagy könyvtár" és az "egy nagy folyóirat" gondolatáról. (7)

Az elmúlt husz évben szinte egymást követték a dokumentáció és a tájékoztatás központosítására vonatkozó elképzelések, mint 1958-ban W. CHAMBERLINnek az International Conference on Scientific Information-ra benyújtott javaslata vagy V. ASMONASnak 1960-ban az Unescohoz benyújtott javaslata az USA-ban, Svájcban és Hong-Kongban felállítandó "háromrészes" információs szolgáltatásról. (4)

A tudományos dokumentumok számának robbanásszerű növekedése halaszthatatlanná, a számítógép adta lehetőségek pedig (és nem utolsó sorban gépesített nemzetközi tájékoztatási rendszerek és szolgáltatások létrehozása néhány jelentős szakterületen, az utóbbi években) időszerűvé is tették valamilyen központi, világméretű tájékoztatási rendszer kialakítását.

Nem meglepő tehát, hogy egy év különbséggel, 1965-ben az Unescóban és 1966-ban az ICSU (International Council of Scientific Unions - Tudományos Egyesületek Nemzetközi Tanácsa) 11. közgyűlésén, hasonló megfogalmazásban merült fel egy világméretű tájékoztatási rendszer lehetőségének a gondolata. (4) Logikusnak mutatkozott a két szervezet illetékes bizottságának a fuziója. (11) Így került sor 1967-ben a "Study to the feasibility of a World Science Information System (WOSTI)" (világméretű tudományos tájékoztatási

rendszer megvalósíthatóságának vizsgálata) elnevezésű UNESCO/ICSU közös vállalkozásra. A vállalkozást eleinte WOSTI-nak emlegették, ma már általánosabban ismert rövidítése UNISIST. A vállalkozás Központi Bizottságának üléseiről készült jegyzőkönyvekben a "Study to feasibility of WOSTI" elnevezés szerepel, hangsúlyozván a jelen stádiumot, amelyben a lehetőség vizsgálata a leglényegesebb. (1, 2)

A gyakorlati eredményeket hiányoló kritikával szemben Harrison BROWN (USA), a közös vállalkozás vezetője s egyben az ICSU megbízottja is, azt emelte ki, hogy a munka jelen szakaszában nem maga a rendszer működése, hanem lehetőségeinek vizsgálata a legfontosabb. ARUTJUNOV és MIHAJLOV, a bizottság szovjet tagjai egyébként úgy látják, hogy 1980-ra már funkcionálhat a rendszer. (3)

Az 1967. dec. 6-8-án Párisban, az Unesco-palotában rendezett első központi bizottsági ülésen a Bizottság tagjaként H. COBLANS (Anglia), G.A. BOUTRY, P. PIGANIOL (Franciaország), Masao KOTANI (Japán), LÁZÁR Péter (Magyarország), N. KAISER (NSzK), N.B. ARUTJUNOV, A.I. MIHAJLOV (Szovjetunió) és Burton W. ADKINSON (USA) vett részt. A bizottságot vezető ICSU-megbízott, BROWN mellett az Unescót A. PÉREZ-VITORIA (Franciaország) képviselte (öt 1969-től a lengyel A. WY SOCKY váltotta fel). Meghívott szakértőként H.T. HOOKWAY (Anglia), W. KLEMM (NSzK) és Chalmers W. SHERWIN (USA) volt jelen. Megfigyelőkkel képviseltették magukat olyan nemzetközi szervezetek, mint az ENSz, FAO, WHO, EURATOM, ICC, OECD, FID, IFIP, ISO, IFLA, IACOD.

-.-.-.-.-

Maga a vizsgálat munkacsoportok keretében folyt.

A bibliográfiai adatok átvitelével eredetileg két munkacsoport foglalkozott. Az egyiknek (vezetője Chalmers SHERWIN) a témája "Bibliográfiai adatok átvitelének nemzetközi szabványosítása", a másiké (vezetője A. BOUTRY) "Referátumok nemzetközileg elfogadott formái és tapasztalatai" volt. Az egyesített munkacsoportnak kell véglegesen meghatározni a géppel olvashatóság szempontjából a szükséges bibliográfiai adatokat, az adatok sorrendjét, a referátumok tartalmát és jellegét. (3)

Mivel az ISO nemzetközi ajánlásainak s a rájuk épülő nemzeti szabványoknak a létrehozása és főleg alkalmazása lassu folyamat, a munkacsoport a bibliográfiai adatok egységesítését nem a nemzetközi szabványok felől közelítette meg, hanem a gépesített nagy tájékoztató rendszerek kialakult gyakorlatát vette alapul és azt vizsgálta, hogyan lehet ezeket egymáshoz közelíteni.

Ebből a szempontból a periodikus kiadványok körének meghatározását, rövidítésük egységesítését és – a szabvány könyvszámhoz (SBN) hasonlóan – szabványszámozásukat (standard serial numbers – SSN) itélték a legfontosabbnak. Javaslatokat tettek a szerzők és a testületi szerzők jelölésének egységesítésére.

Megállapították, hogy a működő rendszerek egységesítésének másik jelentős előfeltétele az egységes transliterálás. Az ISO/R 9 1968-as ajánlásokat a nagy tájékoztató vállalkozások általában elfogadták, azonban a gépnél alkalmazhatatlan diakritikus jelektől a VINITI-vel történt megállapodás értelmében eltekintenek.

A munkacsoport tevékenységének legnagyobb eredménye, hogy az ICSU szervezetébe tartozó nagy tájékoztató intézmények között megállapodás jött létre az egységes számítógépi jelkészlet alkalmazására vonatkozóan.

Egyetérthetünk Herbert COBLANS megállapításával, hogy a nagy rendszerek közötti megállapodások már a jelenlegi fázisban is nagy jelentőséget adnak az UNISIST-nek. (6)

A k u t a t á s i munkacsoport vezetője, N.B. ARUTJUNOV jelentésében felvázolta a WOSTI létrehozásával kapcsolatban felmerülő és megvalósításra váró teendőket, a rendszer létrejöttének előfeltételeit és nagy vonalakban magát a kialakítandó rendszert. Főbb megállapításai a következők: Az egyes diszciplinák működő tájékoztatási rendszerei, szolgáltatásai alkossák a rendszert. A nyelvi korlátokat a gépi fordítás segítségével lehet legyőzni. A nemzeti tájékoztatási rendszerek kompatibilitásának előfeltétele a nemzetközi szabványosítás: a rövidítés, transliterálás, kiadványtípus, bibliográfiai adatok, referálás stb. szabványosítása. Egységes indexelési módszer kell kidolgozni, lehetőleg az ETO és az erre támaszkodó deskriptorok alapján. A publikációk világszerte szabványosított referátumokkal jelenjenek meg. A már működő – kémiai, fizikai, orvostudományi stb. – rendszerekből kiindulva a rendszert fokozatosan, szakterületenként és regionális szinten kell kiépíteni, a fejlődő országokban az Unescónak és az ENSz egyéb szervezeteinek anyagi támogatásával 3-4 tájékoztató központot létrehozni. A rendszer keretében Genfben ajánlatos kutatóközpontot vagy részlegét létrehozni, amelyben 40-50 különböző nemzetiségű szakember dolgozna, megfelelő gépesített felszerelés segítségével. A legfontosabb kutatási téma a nem hagyományos, nem vagy félig publikált dokumentumok problematikája. Külön feladat a szakemberképzés a fejlődő országokban, hogy bekapcsolódhassanak a rendszerbe. (3)

Az ICSU/AB – Abstracting Board, r e f e r á l á s i részleg – keretében működő munkacsoport az információk megszerzésének, szervezésének, értékelésének, szelektálásának jelenlegi módszereivel és lehetőségeivel, a hasz-

nálók igényeivel és kutatási szokásaival foglalkozott. A munkacsoporttól származik a végső tanulmányban is szereplő javaslat a "World Register for Periodical Titles" (folyóiratcímek világregisztere) létrehozására. (20, 21)

A F I D i n d e x e l é s i é s o s z t á l y o z á s i munkálatai alapján működő munkacsoport az ETO alkalmazási lehetőségeit, a szaktezauruszok kialakítását és a két rendszer kapcsolódását vizsgálta.

Külön csoport foglalkozott a természetes és g é p i n y e l v e k kérdéskötegével, különös tekintettel a gépi műveletekre és az átvitel kérdéseire.

A hatodik munkacsoport a f e j l ő d ő o r s z á g o k bekapcsolódásának lehetőségeit és feltételeit vizsgálta. 1969. jan. 7-8-i megbeszélésén a használók szükségleteiről, a használók képzéséről, a regionális központok funkciójától és szervezetéről, a tájékoztatási szakemberek képzéséről tárgyalt. (23)

-.-.-.-.-

Az UNISIST Központi Bizottsága négy alkalommal (1967. dec. 6-8., 1968. jul. 23-25., 1969. jan. 21-23., 1969. dec. 15-17.) ülésezett Párizsban, az Unesco-palotában. (12-19)

Az üléseken a munkacsoportok jelentéseit, a témához kapcsolódó tanulmányokat vitatták meg. A munkacsoportok munkáját Tanácsadó Testület támogatta, tagjai a FID, az ICSU/AB és a működő tájékoztatási rendszerek és szolgáltatások képviselői voltak.(24) A Központi Bizottság harmadik ülésén a munkacsoportok vezetőiből, az UNESCO és az ICSU megbizottaiból Végrehajtó Bizottságot hoztak létre. A Végrehajtó Bizottság felelős a jelentésekre épülő végleges tanulmány koncepciójának kidolgozásáért, a jelentés elkészítéséért és az UNISIST-tel kapcsolatos további teendőkért. (25)

A világszervezetek képviselőinek a központi bizottsági üléseken tapasztalt megnyilatkozásaiból, a szervezetek szakembereinek a résztanulmányokban való közreműködéséből - különösen a FID és az ICSU/AB aktív részvételéből -, organumaiknak az UNISIST-tel kapcsolatos közleményeiből megállapítható, hogy a kialakítandó rendszer nemcsak érdeklődésüket keltette fel, hanem megvalósulása esetén támogatásukra, részvételükre és rugalmasságukra is számíthat. A FAO képviselője felvetette, hogy a FAO is lehetne a rendszer egyik központja, a WHO a MEDLARS bekapcsolását hangsúlyozta, az EURATOM felajánlotta, hogy működő rendszereinek folyamatban lévő felülvizsgálati eredményeit rendelkezésre bocsátja, az ISO is felajánlotta közvetlenül érdekelt bizottságainak - 37, 46, 97 - idevágó dokumentumait (1), a FID Osztályozási Bizottsága az UNISIST-tel kapcsolatban felmerülő osztályozási kérdéseknek meg-

felelősen alakítja munkáját. (27) A bécsi Nemzetközi Atomenergia Ügynökség által 1970. februárban "Nukleáris információk kezelése" címmel megrendezett szimpóziumon külön előadásban ismertették az UNISIST-et és az INIS (International Nuclear Information System - Nemzetközi Nukleáris Tájékoztatási Rendszer) kapcsolódási lehetőségét a rendszerhez. (8)

A Központi Bizottság megbízásából J.C. GARDIN készítette el az összefoglaló tanulmányt.

A hároméves vizsgálódási periódus résztanulmányaihoz hasonlóan GARDIN munkája is a különböző országokban, nyelveken és szakterületeken működő tájékoztatási rendszerek és szolgáltatások hálózatainak önkéntes együttműködése alapján tartja megvalósítandónak a rendszert. Áttekinti ezért szakterületek, országok és nyelvek szerint a tájékoztatás jelen helyzetét, az egységes rendszerbe bekapcsolható, már működő rendszereket; megjelöli azokat a szakterületeket, amelyeken ezidőszereint még nem működik korszerű, nemzetközi szintű szolgáltatás. Vázolja a szolgáltatások egyetlen rendszerré alakításának módját, az adatátvitel egységesítésének lehetőségeit. Leszögezi, hogy a rendszer megvalósítható.

A 350 oldalas tanulmány s a hozzá csatolt ajánlások szerint a rendszer alap-gondolatai a következők:

1. Az általában nyomtatott formában jelentkező tudományos és műszaki információk az egész emberiség tulajdonai. - 2. Ez a publikált vagy nem publikált nyomtatott (sokszorosított) irodalom kollektív "raktárnak" tekinthető, amelyből a világ népeinek közös erőfeszítésével - bár különböző módokon - kivonhatók, szervezhetőek, válogathatók, előállíthatók, átalakíthatók az információk. - 3. Ezeket a műveleteket legcélszerűbb a fennálló geopolitikai felosztástól független munkamegosztásban végezni. - 4. Egységes szabványok elfogadása lehetővé teszi, hogy az átvitel bármely állomásán bármely résznek az outputja a rendszer más részének az inputjává váljon; ez megvalósíthatónak is látszik, mivel az érdekeltek részéről hajlandóság mutatkozik a szükséges szabványok és megállapodások sürgős kialakítására és alkalmazására. (6, 8, 9)

A Központi Bizottság GARDIN jelentését megtárgyalta, és úgy határozott, hogy el kell készíteni a jelentés rövidített és közérthetőbb formáját, amelyben a következő szempontokat kell kiemelni:

- önkéntes együttműködés;
- a rendszer a természettudományokon kívül a műszaki tudományokra is terjedjen ki, s vegye figyelembe a társadalomtudományokat is;
- első lépésként adják közre a "World Register of Scientific Periodicals"-t;

- a bibliográfiai adatokra és a gépi műveletekre elfogadott szabványokat rögzítsék, egy központi koordináló hivatalon keresztül szorgalmazzák új szabványok kialakítását, s egyben gyorsítsák az ISO-n keresztül történő ratifikálást;
- az UNISIST-en belül működjön egy kutatási csoport, amely elemzi, vizsgálja a kutatási szokásokat, igényeket és szükségleteket, és a nyelvi problémákkal is foglalkozik;
- hangsúlyozza a jelentős a fejlődő országok bekapcsolódásának a fontosságát; az ENSz fejlesztési programjának keretében teremtsék meg a lehetőséget néhány ázsiai és afrikai országban olyan regionális központok létrehozására, amelyek elegendő kül- és belföldi dokumentummal rendelkeznek, szakembereket képeznek, mágnesszalagon tárolják az információkat és biztosítják az információcserét. (6)

A rövidített jelentésről és javaslatrövidítéséről tárgyal majd annak a konferenciának a mintegy 300 résztvevője, amelyet az ICSU és az Unesco közösen hív össze, előreláthatólag 1971-ben.

A konferenciának kell döntenie a munka szervezeti formáiról és anyagi erőforrásairól is. A rendszerben érdekelt szervek – kormányok, nem kormány-szintű szervek, tudományos társaságok, egyetemek, ipari vállalatok – jogi helyzetükre és anyagi lehetőségeikre nézve rendkívül heterogén jellegűek. (6, 8)

AZ UNISIST-programnak, amint ADAMS kifejtette, három aspektusa van. – 1. Kon-
 cepció és filozófia: a tudományos érintkezés hagyományos szokásainak újra-
 fogalmazása, a rendszer fogalmának bevezetése által. – 2. Mozgalom, amely
 támogatja a már amúgy is kialakulóban lévő együttműködési, egységesítő, a
 rendszerek közötti kompatibilitási törekvéseket. – 3. A közeljövőben kia-
 lakítandó szervezetnek is tekinthető, amely szervezeten keresztül érvénye-
 sülhet majd a filozófia és a mozgalom. (8)

A program gyakorlati megvalósítása érdekében elsődlegesen kiépítendő szer-
 vezeti formák az UNISIST Központi Bizottsága szerint:

- UNISIST Kormányközi Konferencia,
- UNISIST Tanácsadó Bizottság,
- Végrehajtó Iroda. (6, 18)

Nagy várakozással tekintünk a konferencia elé.

a) JEGYZŐKÖNYVEK, CIKKEK

1. Report of the 1st session of the ICSU-Unesco Central Committee to study the feasibility of a World Science Information System. Paris, 1967. dec. 6-8. 9 p. ICSU-UNESCO/CSI/ 2.15.

2. Report of the 3rd session of the ICSU-Unesco Central Committee to study the feasibility of a World Science Information System. Paris, 1969. jan. 21-23. 8, 4 p. ICSU-UNESCO/CSI/ 4.10.

3. ARNTZ, Helmut: Das ICSU/UNESCO-Projekt. (UNISIST.) = Nachr. für Dok. 20.Jg. 1.H. 36-38.p.

4. PÉREZ-VITORIA, A.: Towards a world science information system: an ICSU-Unesco joint venture. = Unesco B. Libr. 23.vol. 1969. 1.no. 2-7.p.

5. CSEREDNIK, N.: Projekt MSzNSz - Juneszko o szozdaniu vszemirnoj szisztemü naucsno-tehniczeszkaj informacii (JUNISZISZT). = Naucs. Tehn.Inf. Szer.1. 1969. 5.no. 27.p.

6. COBLANS, Herbert: Control and use of scientific information. = Nature. 226.vol. 1970. Apr. 25. 319-321.p.

7. SCHULTZ, Claire - GARWIG, Paul L.: History of the American Documentation Institute. = Amer. Doc. 20.vol. 1969. 2.no. 152-160.p.

8. ADAMS, S.: UNISIST: A progress report. Invited paper. = Proceedings of the symposium on the handling of nuclear information. Org. by the International Atomic Energy Agency, Vienna. 1970. 16-20. Febr. 599-606.p.

9. JANISZKIEWICZ, Stanislaw: Swiatowy system informacii. = Aktual. Probl. Inform. Dok. 20.rok. 1970. 4.no. 1-5.p. (Fordítását lásd a KMK szakkönyvtárában, F 4093 számon.)

10. SMITH, J.R.: The feasibility of a world system: UNISIST by ICSU out of Unesco. = Aslib Proc. 22.vol. 1970. 8.no. 395-398.p.

b) HIREK

11. FID News Bulletin. 17.vol. 1967. 3.no. 29.p.

ICSU/UNESCO együttműködés.

12. Aslib Proceedings. 20.vol. 1968. 1.no. 2-3.p.

1. ülés, 1967.

13. Bibliography, Documentation, Terminology. 8.vol. 1968. 5.no. 185.p.

2. ülés, 1968.

14. FID News Bulletin. 18.vol. 1968. 12.no. 109.p.

2. ülés, 1968.

15. FID News Bulletin. 19.vol. 1969. 2.no. 9-10.p.

3. ülés, 1969.

16. Bibliography, Documentation, Terminology. 9.vol. 1969. 3.no. 100-101.p.

3. ülés, 1969.

17. Unesco B. Libr. 23.vol. 1969. 3.no. 160.p.

18. Bibliography, Documentation, Terminology. 10.vol. 1970. 2.no. 45-47.p.

4. ülés, 1969. - Magyar nyelvű ismertetését lásd Könyvtári Figyelő, 16.évf. 1970. 3.sz. 262.p.

19. FID News Bulletin. 20.vol. 1970. 6.no. 64.p.

4. ülés, 1969.

20. FID News Bulletin. 18.vol. 1968. 8.no. 80.p.

ICSU/AB munkacsoport.

21. Bibliography, Documentation, Terminology. 10.vol. 1970. 1.no. 2.p. ICSU/AB munkacsoport.
22. Bibliography, Documentation, Terminology. 10.vol. 1970. 4.no. 133.p. ICSU/AB munkacsoport.
23. Aslib Proceedings. 21.vol. 1969. 2.no. 52.p. "Fejlődő országok bekapcsolása" munkacsoport.
24. Bibliography, Documentation, Terminology. 9.vol. 1969. 4.no. 145-146.p. A Tanácsadó Testület 3. ülése.
25. Bibliography, Documentation, Terminology. 9.vol. 1969. 5.no. 201.p. A Végrehajtó Bizottság 1. ülése.
26. FID News Bulletin. 18.vol. 1968. 6.no. 58-59.p. FID hozzájárulás.
27. Jelentés a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség Társadalomtudományi Osztályozási Bizottság FID C/3 üléséről (Groningen, 1970. október 26-30.). [Bp. 1970.] 2.p.
28. Unesco B. Libr. 23.vol. 1969. 3.no. 119.p. Az Unesco 1969/70.évi munkaterve.

Nemzetiségeink könyvtári ellátása és anyanyelvi olvasási kultúrája

UROSEVICS Danilo

A szerzőnek a KMK által "A nemzetiségek és anyanyelvi olvasási kultúrájuk" címmel (Bp. 1971. 30 p. soksz.) kis példányszámban közreadott tanulmányából.

Alkotmányunk 49. paragrafusa leszögezi: "A Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az anyanyelvén való oktatásnak és nemzeti kultúrája ápolásának lehetőségét."

Nálunk a nemzetiségek az egész lakosságnak kis töredékét teszik ki, s nem egységes etnikai tömbökben, hanem szórványokban élnek, 18 megye területén. Az ország legnépesebb nemzetisége, a németek, mintegy 230-250 ezren, 210-220 községben szétszórva található; a szlovákok a legszétszórtabban, százánál több községben, 110-130 ezren; a délszlávok 11 megyében kb. 100-110 ezren; végül két megye területén 16 községben találunk 20-25 ezer román lakost. Nem kis feladat ilyen körülmények között a nemzetiségi lakosság kulturális ellátása.

Művelődési politikánkból az következik, hogy hazánk nem magyar ajkú lakossága semmilyen téren, a művelődés terén se legyen hátrányos helyzetben a magyar néppel szemben. Ahhoz azonban, hogy ez a szándék teljes egészében és a